

Posudek oponenta práce

Vendula KOUTNÁ

Vnímání kulturních rozdílů ve školním kolektivu žáky prvního stupně

Katedra učitelství, HTF UK

Práce Venduly Koutné po stručném úvodu (s. 9) definuje pojem žáka s odlišným mateřským jazykem (dále OMJ) a důkladně popisuje roli asistenta pedagoga při práci s žáky s OMJ (s. 10-14). Poté krátce popisuje povahu a cíle multikulturní výchovy (s. 16) a představuje vybrané etnické menšiny pobývající v ČR (s. 17-24). V dalším oddíle se věnuje rasismu, xenofobii a některým konkrétním formám předsudečných postojů či chování (s. 25-27). V závěru teoretické části popisuje věkové období zkoumaných dětí z pohledu vývojové psychologie (s. 28-29). Praktická část nejprve jasně a detailně popisuje záměr a použité metody (s. 30-38). Následně představuje základní výsledky autorčina bádání (s. 38-50). Diskuse hodnotí míru zdařilosti výzkumu, reflektuje jeho limity a navrhuje možná doplnění (s. 51-55). Nakonec autorka formuluje a zdůvodňuje jasný závěr (s. 56-57).

Práce jako celek se mi jeví velmi zdařilá. Oceňuji na ní zejména tyto aspekty či složky:

- Jasný popis, zdůvodnění a promyšlené provedení vlastního výzkumu (s. 34-37).
- Věcně velmi zajímavé a jasně představené závěry tohoto výzkumu (s. 38-50). Autorčin popis, domnívám se, poskytuje opravdu plastický obraz pohledu etnicky českých členů třídy na jejich spolužáky s OMJ. Vhodně také kombinuje prvky ze zúčastněného pozorování s prvky z rozhovorů. Pokud jde o ně, organicky včleňuje do autorčina vlastního shrnutí přímé citace (jejich zařazení dává dobrý smysl, na konkrétních příkladech ilustruje to, o čem autorka právě píše, viz např. citace uvedené na s. 39). Autorka si také všímá relevantních prvků neverbální komunikace dotazovaných a vnímavě je popisuje (s. 39).

Chválím rovněž následující skutečnosti:

- Autorka projevuje pozornost vůči nově objeveným jevům, jejichž výskyt nepředpokládala ve svém vstupním předporozumění (viz např. to, co píše o vnímané neférovosti podpůrných opatření, s. 49). To se mi jeví velmi důležité, zejména při kvalitativním výzkumu.
- Představení role asistenta pedagoga ve vztahu k žákům s OMJ je důkladné, strukturované, jasné a věcně důležité pro porozumění vztahu autorky ke zkoumané třídě.
- Autorka aktivně a s porozuměním zapojuje informace z teoretické části do interpretace výsledků výzkumu. Viz např. tato pasáž: „Dle výše popsané teorie jeho chování z hlediska přístupu k učiteli odpovídá normě příslušníkům vietnamské národnostní menšiny. Prospěch a snaha se však od teorie spíše odvracejí.“ (s. 47)

Mé dílčí kritické připomínky jsou v některých případech spíše formální povahy. Týkají se také především teoretické části textu:

- Některé složky teoretické části práce podle mne spíše nemají dostatečně jasný či úzký vztah k autorčinu hlavnímu záměru. Platí to např. o faktických informacích týkající se národnostních menšin, které se neobjevují ve zkoumané třídě. Obdobně bych osobně doporučoval psát např. o antisemitismu či anticiganismu pouze v případě, že by ve zkoumané třídě byli Židé či Romové (nebo pokud by autorka uvedené informace aktivně využívala při interpretaci

výsledků svého bádání z jiných důvodů). Výsledný text by pak byl, domnívám se, soustředěnější a jasněji uspořádaný.

- Dovedl bych si zároveň představit, že by teoretické části textu mohlo pomoci zařazení pasáží věnovaných jiným podtématům, např. studiím věnovaným zkušenostem s integrací žáků s OMJ v zahraničí.
- Ne vždy uvádí autorka své zdroje. Píše např.: „Ruská menšina je nejvíce zastoupena v Praze, zejména pak na Stodůlkách a v okolí.“ (s. 18) Nebo: „I v současné době většina ruské menšiny podniká nebo je zaměstnána na vyšších postech. Bývá proto často dobře finančně zajištěna.“ (s. 18) Webová stránka, na kterou na daném místě odkazuje, ale tyto informace neobsahuje. Pokud se jedná o její vlastní názor, mělo by to být z textu zřejmé. Podobně autorka na jiném místě píše: „Současná populace má v sobě stále zakořeněné nejrůznější předsudky z minulých totalitních režimů, ale čím dál více se daří je odstraňovat a díky častému zařazování multikulturní výchovy do výuky lze odstranit ještě více.“ (s. 16) U tvrzení není uveden žádný zdroj. Mělo by být zřejmé, zda o její domněnku, nebo zda lze tvrzení a. o úspěšnému odstraňování předsudků a b. o častém zařazování multikulturní výchovy jako nástroji pro efektivní odstraňování předsudků podpořit nějakými výzkumy. Autorka také píše: „Ačkoli byla zmíněná kniha napsána na počátku tohoto století, informace v ní lze aplikovat i na současnou situaci, kdy u mnohých národností nedochází k žádným zásadním změnám oproti minulosti.“ (s. 17) I zde by mne zajímalo, zda jde o autorčinu vlastní domněnku, nebo o tvrzení vyplývající z odborného bádání.
- Autorce doporučuji pracovat na jasnosti a srozumitelnosti písemného vyjadřování. Opakovaně ji např. narušují příliš složitá či nevhodně utvářená souvětí nebo gramaticky nesprávná navázání vedlejších vět. Viz např.: „V této části se následně nachází popis jednotlivých národnostních menšin, jenž se u nás nejčastěji vyskytují, jakou mají jazykovou úroveň, popřípadě jaká je jich náboženská příslušnost, a to za pomoci odborné publikace od Šiškové (Šišková T., 2008) a ze statistických internetových příspěvků Vlády České republiky.“ (s. 9) Jindy by bylo k vyjasnění textu vhodné popis vyjádřit jazykově přesněji. Viz např.: „Rasismus etymologicky vychází ze slova rasa, toto pojmenování se však v dnešní době již spíše nepoužívá, a to z fyziologických a jiných aspektů, jak uvádí Matoušek a Matoušková (Matoušek O., Matoušková A., 2011, s. 131).“ (s. 25) Není, obávám se, jasné, co autorka myslí formulací „a to z fyziologických a jiných aspektů“.
- Při četbě mne místy rušilo terminologické kolísání mezi „cizinci“ a žáky „s OMJ“. Osobně se domnívám, že by textu jazykově i věcně prospělo, kdyby se jednoznačně soustředil na žáky s OMJ (už proto, že – jak autorka sama říká –, někteří z žáků s OMJ mají české občanství, i když – dodávám – ho nezískají čistě proto, že se v ČR narodí, což sugeruje autorčina formulace použitá na s. 31).

Před závěrem svého posudku bych se chtěl zastavit u několika jevů, které se mi jeví věcně důležité. Nepokládám je nicméně za nedostatky předkládaného textu (spíše za jeho, řekněme, omezení, nebo rysy, nad nimiž je dobré se zamyslet). Budu rád, když alespoň o některých z nich budeme moci hovořit během obhajoby (nebo když je autorka zváží, např. s ohledem na své budoucí působení ve zkoumané třídě).

- V teoretické části práce podle mne autorka – domnívám se, že nezáměrně – na několika místech používá spíše nešťastně zobecňující a potenciálně stereotypizující vyjádření o některých etnických skupinách. Píše např.: „V současné době tedy do českých škol přišlo početné množství ukrajinských žáků, jenž byli zvyklí na odlišný přístup nejen ve škole, ale i v rodině, kde jsou vychovávaní jiným, přísnějším způsobem než české děti.“ (s. 17) Nebylo by lepší napsat např. „z nichž mnozí pravděpodobně byli vychovávaní jiným způsobem než mnohé české děti“ apod.? Podobně autorka píše: „Hierarchie v romské rodině je velice komplikovaná, vždy je však důležité slovo muže, ideálně toho nejstaršího z rodu.“ (s. 19) Tradiční romské rodině? Spíše „typicky“ než „vždy“? Nebo: „Pro Romy je

proto obtížné se z nich vymanit, možná i to je důvod, proč se o to ani nesnaží.“ (19) Nebylo by lepší „někteří podle mne ani nesnaží“?

- Svůj základní záměr autorka popisuje neutrálně, resp. ambivalentně. Cílem práce „je objasnit přínos přítomnosti cizinců v této třídě, ale rovněž popsat zátěž, kterou mohou kolektivu způsobit a zmapovat tak celkovou situaci a do jisté míry i klima třídy.“ (30) Všechny 3 základní výzkumné otázky se ale soustředí na vnímaná negativa (s. 33). Podobně píše autorka na s. 34: „Jelikož třídu dobře znám, zaměřila jsem se na konkrétní **problémy**, které ve třídě vnímám a snažila se cílit na každého žáka s OMJ a jeho okolí v rámci českých žáků.“ (s. 34) Nebylo by vhodnější i při konkrétním provedení výzkumu vyvážit pohled na negativa a na pozitiva?
- Mám pochybnosti o tom, zda byla šťastná metodická asymetrie použitá při výzkumu: s etnickými Čechy autorka hovořila, žáky s OMJ pozorovala. Ti první v důsledku takto zvoleného postupu vystupují ve výzkumu výhradně jako subjekty, ti druzí jen jako objekty. Takové zaměření pozornosti, obávám se, samo vede k tomu, že je příčina vnímaných problémů ve vzájemném soužití spatřována v jednání žáků s OMJ, přičemž ve skutečnosti mohou být příčinou případných problémů právě tak postoje etnických českých žáků, např. jejich rasismus či předsudky. Zdá se mi, že se tato tendence připisovat vinu pouze či primárně žákům s OMJ v textu projevuje, a to na větším počtu míst (řeč je např. opakovaně o tom, že někteří žáci s OMJ etnickým českým žákům „překážejí“ apod.). Oceňuji v této souvislosti, že autorka v závěru píše: „Další z variant pro rozšíření tohoto výzkumu by bylo zrealizovat rozhovory i s opačnou stranou třídy, tedy s těmi, kteří se do České republiky přistěhovali. Zajímá mě i jejich pohled na situaci ve třídě, jak se mezi českými žáky ale i mezi sebou cítí, jelikož se jedná o velice pestrou skupinu, v níž je zastoupeno mnoho národností.“ (55) Myslím, že by bylo skvělé, kdyby se perspektivě žáků s OMJ autorka věnovala při své budoucí pedagogické činnosti ve třídě.
- Zarazilo mne, že byly – pokud dobře rozumím formulaci použité na s. 38 – žákyně z postsovětských zemí kázeňsky trestány za vzájemnou komunikaci v ruštině o přestávce. Osobně se domnívám, že je takový kázeňský postih nevhodný, dokonce zřejmě protiprávní, a to i kdyby měl oporu ve Školním řádu (neboť i ten musí být v souladu s nadřazenými právními předpisy). Obávám se zároveň, že mohou takové tresty podporovat negativní předsudky vůči rusky hovořícím osobám. Souvisí to s předchozím bodem v mém posudku. Autorka např. píše: „Všichni tázaní zmiňují ruštinu jako velké úskalí společného fungování a něco, co se jim opravdu nelíbí, mají tudíž pocit, že je to určitým způsobem ohrožuje.“ (s. 38) Je ale skutečně příčinou problému to, že dívky komunikují o přestávkách rusky, nebo spíše to, že s tím mají (netolerantně) problém jejich etnický čeští spolužáci? A nepodporuje škola vlastně – předpokládám, že neúmyslně – kázeňskými postihy komunikace v ruštině předsudky svých etnických českých žáků?

Dodávám pro jistotu, že poslední připomínka je věcného charakteru a týká se popisované školy, nikoliv obhajované práce. Tu, jak uvádím výše, pokládám za velmi zdařilou. Předběžně ji navrhuji hodnotit stupněm „výborně“ nebo „velmi dobře“.

Mgr. Matěj Král, Ph.D.

V Praze 31. 8. 2023

